

Артем Євгенович ГОЛУБОВ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

експерт з правових питань Всеукраїнської фундації

«Захист прав дітей» (м. Київ);

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8608-4206>

ПРОТИДІЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ФОНОВИМ ДЛЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯВИЩАМ ОРГАНАМИ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Проблеми протидії та запобігання злочинності в сучасному світі є чи не одними із найактуальніших, адже від їх вирішення істотним чином залежить можливість вільного та успішного існування сучасної людської цивілізації в руслі подальшого закріплення і розширення здобутків демократії, утвердження і забезпечення пріоритету прав та свобод людини, створення умов для її вільного та безперешкодного, а головне – безпечного розвитку. Саме тому питанням протидії та запобігання злочинності приділяється така увага як на науково-теоретичному, так і на практичному рівні не тільки в окремих країнах, а й у масштабі регіональних (наприклад, Європейського Союзу – Європол, Євроюст) та міждержавних (Інтерпол, ФАТФ, ООН (Конгрес ООН із запобігання злочинності та з кримінального правосуддя) тощо) утворень. У фаховій літературі звернуто увагу, що запобігання злочинності включає в себе безліч різноманітних заходів, напрямів діяльності уповноважених суб'єктів, прогнозування і планування, ресурсного забезпечення тощо, але все це потребує наукового обґрунтування, розумного впровадження і грамотного управління процесом запобігання злочинності [1, с. 11]. Це зайвий раз підкреслює комплексність та складність цих питань, а також необхідність системного підходу до їх вирішення не тільки з боку держави та її уповноважених органів, а також всього суспільства в цілому.

І кожна країна світової спільноти вживає різноманітні соціальні, правові, економічні, організаційні, інформаційні та інші заходи в площині протидії, запобігання та боротьби зі злочинністю. На це витрачаються значні матеріальні та людські ресурси, а відповідні завдання покладено на велику за обсягом структуру – систему органів кримінальної юстиції. Звісно, в кожній країні вона отримує свої організаційно-правові форми, але, в цілому, як свого часу було зазначено у Концепції реформування кримінальної юстиції України, система кримінальної юстиції – це органи та установи кримінальної юстиції, які розглядають кримінальні справи, інститут державних обвинувачів (прокуратура), органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, органи та установи виконання кримінальних покарань [2]. У більшості країн світу вона має приблизно такий же склад. Звісно, і на це вказує аналіз законів, що визначають статус цих органів, їх основним завданням є виявлення, розкриття, розслідування кримінальних правопорушень та застосування заходів кримінальної відповідальності та заходів безпеки до осіб, винних у вчиненні цих правопорушень.

Але варто відмітити, що уповноважені органи держави не повинні обмежуватися реагуванням на факти протиправних діянь лише за допомогою кримінально-правових засобів впливу, бо, як доказує практика, це не вирішує в цілому проблеми зменшення рівня злочинності в країні. Такий звужений підхід не забезпечує ефективної протидії та запобігання найбільш суспільно небезпечним її формам, зокрема організованій злочинності всередині країни та постійно зростаючій транснаціональній організованій злочинності, що пов'язані із тероризмом, економічною злочинністю, торгівлею наркотичними засобами і психотропними речовинами, торгівлею людьми, кіберзлочинністю. Як вважається, саме дії, спрямовані на упередження факту скоєння протиправного діяння, усунення умов, які сприяють цьому, та виявлення причин, що обумовили вчинення злочину, є одним із пріоритетів у кримінальній політиці значної кількості демократичних держав світу. Саме тому більшість з них і приділяє значну увагу заходам, пов'язаним із профілактикою та попередженням злочинів. Це не може не позначитися на тих функціях та завданнях, які покладаються державою на органи кримінальної юстиції, як основний механізм боротьби зі злочинністю в країні.

Одним із таких напрямів, який за ознакою функціональної спрямованості слід вважати окремою функцією та самостійним завданням державних органів системи кримінальної юстиції, є виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, а також вжиття у межах їх компетенції дієвих заходів для їх усунення. Наприклад, в указі Президента України «Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю» від 21.10.2011 № 1000/2011 свого часу вказувалося, що інформаційне та наукове забезпечення боротьби з організованою злочинністю має включати зокрема і проведення постійного системного аналізу та багатовимірного комплексного оцінювання причин та умов, що впливають на виникнення, розвиток і діяльність організованих злочинних угруповань[3].

Як відомо, значну частину тих причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, складають так звані «фонові явища». Зокрема, фахівці відмічають, що умови злочинності – фонові обставини, які певною мірою сприяють процесу, дії, причини, за яких суспільна активність особи набуває злочинного змісту [4, с. 11]. До числа таких обставин науковці відносять: алкоголізм; наркоманію; порушення норм соціальної моралі, громадського порядку і безпеки; насильство в сім'ї; соціальний паразитизм; проституцію; про-

яви аморальності; правовий нігілізм; бідність; безробіття; бродяжництво, безпритульність і бездоглядність; суїцидальну поведінку; психічні розлади, віктимізацію, інші відхилення від загальноновизнаних норм поведінки, та ряд інших явищ), адже вони кореляційно або іншим різновидом детермінант пов'язані зі злочинністю [1, с. 11, 18, 84]. Як бачимо, це різноманітні за природою виникнення, характером та формою існування явища, але об'єднує їх всіх одна властивість – пов'язаність зі злочинністю, як певних причин та умов, що сприяють її виникненню і розвитку.

Отже, необхідність протидії та запобігання фоновим для злочинності явищам органами системи кримінальної юстиції України повинна бути визнана та закріплена на законодавчому рівні, по-перше, як їх функція – профілактика злочинів (правопорушень), по-друге, як окреме завдання – виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, та вжиття у межах їх компетенції заходів для їх усунення. Як засвідчує аналіз актів, якими визначено статус, функції та завдання органів системи кримінальної юстиції, в переважній більшості з них (закони України «Про прокуратуру», «Про національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» тощо) передбачено покладання на ці органи функцій та завдань з протидії та запобігання вчиненню правопорушень. У тому числі це стосується дій у формі виявлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню, що охоплює також виявлення та вжиття заходів щодо усунення фонових для злочинності явищ. Однак, самих заходів, які повинні були б вживати ці органи щодо усунення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень, вказані акти, на жаль, в переважній своїй більшості не передбачають. Це робить відповідні їх положення такими, що мають здебільшого декларативний характер. Єдиним шляхом використання інформації про причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень, є підготовка доповідей на нарадах при відповідних прокуратурах в межах реалізації представником цього органу повноважень з координації діяльності правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності (ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру»). Однак і ця функція прокуратури також не отримала належної правової регламентації в чинному законодавстві.

Як узагальнення наведеного у доповіді, відмітимо наступне:

- виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, у тому числі і тих явищ, які відносяться до фонових для злочинності, а також вжиття дієвих заходів для їх усунення, слід вважати самостійним напрямом діяльності органів системи кримінальної юстиції України, який спрямований на захист і гарантування в країні безпеки особи, суспільства і держави від внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності;
- є нагальна необхідність внесення до законів, що визначають статус органів кримінальної юстиції, зміни та доповнення в частині уточнення їх функцій, завдань та повноважень із виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень;
- потребує розробки та ухвалення закон України, який би визначив основи, форми та методи діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб із профілактики правопорушень, а також їх права та обов'язки у цій сфері, наприклад, Закон України «Про профілактику правопорушень»;
- вважаємо за доцільне визначені у ст. 131-1 Конституції України та ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» функції прокуратури України доповнити функцією координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, з наділенням органів прокуратури відповідними повноваженнями у цій сфері та відображенням цього доповнення в її організаційній структурі.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник/ В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 514 с.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» : указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 27. Ст. 838.
3. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : указ Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 29. Ст. 1138.
4. Корнякова Т. В., Юзікова Н. С. Кримінологія : навч. посіб. для підготовки до екзаменів. Дніпропетровськ, 2015. 100 с.

Одержано 20.03.2018